

Miloslav Malý

Když Zdeněk Nejedlý v roce 1928 k novému nastudování této opery Bedřicha Smetany v Národním divadle v Praze napsal, že je to skvělý obraz českého maloměsta, měl pravdu. Už v roce 1922 v časopise Smetana poukázal na tuto tematiku v souvislosti s korespondencí Bedřicha Smetany s Eliškou Krásnohorskou, kterou prostudoval.

Víme také, že sám Bedřich Smetana oceňoval Tajemství jako nejzdařilejší uplatnění dramatických principů v komické opeře, zejména ve vztahu k látce a prokomponovanému libretu. Tajemství také slavilo po své premiéře v roce 1878 velké úspěchy. Zamilovalo si je publikum i pěvci pro nevšední hudebně dramatické krásy. Tato obliba trvá dodnes.

Máme tedy před sebou dílo, které je svým způsobem reprezentativní pro českou operu sedmdesátých let minulého století, tedy po Smetanově Daliboru a Libuši jako historických operách, a po salónních Dvou vdovách. Zajímají nás na tomto díle otázky filiační v literárně dramatické oblasti, i jejich návaznost a sepjatost hudebně dramatická, jak se již těsně předtím u obou autorů projevily v případě Hubičky, kde ovšem literární námět byl již zpracován v povídce Karolíny Světlé. Stála tedy Eliška Krásnohorská v případě Tajemství před zcela jinými autorskými problémy samostatné tvůrčí práce.

Nebylo to ovšem poprvé. Od libreta Bendlovy Lejly a Břetislava, přes pokus o Lumíra pro Smetanu a adaptaci Večera tříkrálového, Vlastu pro Pallu a další libretistické práce, vine se úsilí Krásnohorské až k Tajemství, úsilí sebekritické i teoreticky podložené studiem prací Otakara Hostinského i vlastními úvahami v článcích, otištěných v Hudebních listech.

Uvádím tyto širší souvislosti proto, abych naznačil zkušenosti, které Krásnohorská měla a jichž dovedla v případě Tajemství maximálně využít. Především věděla, že principy hudebního dramatu

zdůrazňují a požadují dokonalost a adekvátnost literárně dramatického textu ve vztahu k návazné práci hudebního skladatele. Určujícím činitelem, na který se soustředila, byl tedy Smetana sám, jeho způsob kompoziční práce, psychologie jeho osobnosti, prostředí, ve kterém žil a které mu bylo blízké; situace, jež byla komplikována Smetanovou hluchotou, ale jinak byla tak říkajíc otevřená, přístupná a příznivá pro relativně volnou hru fantazie.

Krásnohorská toho využila. Ve své literární konfesi uvádí, že námět Tajemství se zrodil ze dvou zdrojů: z vyprávění její spoléčnice Elišky Lauermanové o chodbě, vedoucí z Bezdězu do města Bělá, a z vyprávění matky Elišky Krásnohorské, rozené Vodvářkové, z jihočeské Blatné. Toto vyprávění o "tajemství", vyzrazeném hláskou troubou, a o svářících se rodech, stalo se určujícím pro dramatickou zápletku Tajemství.

Je zajímavé, že oba tyto námětové zdroje mají reálný historický základ. Lauermanová byla rodačkou z Bělé a v domě na náměstí dodnes ukazují zazděný vchod do podzemních chodeb, které byly kdysi vykopány při obléhání hradu. Také v Blatné skutečně žily dva rody, Kalinů a Malinů, doložitelné už od 17. století v archívních dokumentech. Zjistil jsem také, že v době příprav libreta vystupoval v Praze "válečný vysloužilec" jménem Kalina, což mohlo být i připomínkou téhož jména v pražském prostředí, které Krásnohorské v pravý čas zaznělo. A nejen to. Vysloužilec v Tajemství má důležitou roli "intrikána", i když, a snad právě proto, aby to byly intriky komické, má jméno Bonifác. Lidový zpěvák Skřivánek, který tak krásně rovněž zapadá do děje, má jméno symbolické, neboť Krásnohorská předtím publikovala báseň o Skřivánkovi jako pěvci svobody, volnosti i ve smyslu politickém. Vít připomněl Smetanovi jistě jeho mladistvou dramatickou postavu z Dalibora a hluboce zamilovaná a citová Blaženka má rovněž své jméno přímo evokující její psýchu.

Podle korespondence Krásnohorské se Smetanou dále víme, že náměty se snoubily poznenáhlu v látku, která měla nést název Poklad. Byl tedy důležitým stavebním kamenem i motiv hledání pokladu, jak o něm snesl řadu dokladů Václav Tille. Poklad ve zříceninách hradu je z nejtypičtějších. Vztahuje se i na dějiny Bezdě-

zu, jež se staly pro Krásnohorskou rovněž podnětným východiskem, zvláště také motivem procesí. Jeho začlenění do děje souvisí pravděpodobně také s Lenauovým Faustem, který sedá v ústraní, vyslechne nebožný zpěv a hledá v něm útěchu a rozřešení. Lenauova báseň byla v polovině let sedmdesátých u nás přeložena a velmi populární.

A ještě jeden závažný podnět pro libreto našla Krásnohorská tentokráte ve své vlastní práci o české pohádce a konkrétně v Pohádce o větru, jedné z nejpůvabnějších, které vytvořila. Děvčátko bloudí a cestu za štěstím mu ukazuje šáteček. Kalina v Tajemství hledá svou ztracenou lásku a vede jej lístek, který kdysi zapadl za trám. Jeho bloudění v podzemí Bezdězu souvisí s dobovou tendencí hledání smyslu života a jeho naplnění.

Až dnes večer zazní Smetanovo Tajemství v Divadle J.K. Tyla, uvědomíme si i tyto naznačené tematické, dobové souvislosti vzniku jeho libreta, a v podstatě i hudby. Smetana šel ve šlépějích Elišky Krásnohorské. Vytvořil obraz českého maloměsta, zasazený do nokturnového rámce hradu a jeho okolí, které tak dobře znal. Z jabkenických vrcholků u Mladé Boleslavi viděl denně siluetu hradu a lidiček měl kolem sebe ve venkovském prostředí na tucty. V Tajemství pulsuje tato tehdejší realita Smetanova života, ale i velká hudebně dramatická zkušenost, kdy maloměstský námět je nesen silou hudby, odpovídající tvůrci Libuše. Krásnohorská kdysi napsala studii Bedřich Smetana-poeta, kde se právem dotkla této souvislosti v poetizaci látky mýtické a romantické. Koneckonců, prolínání jednotlivých námětových vrstev, motivů a inspirací vedlo vždy k plnosti jevištního díla, tím spíše díla hudebně dramatického. Tajemství není tedy obrazem jednoho, konkrétního městečka a jeho života. Chtěl jsem ukázat, že tento obraz může být a je plnokrevný jedině díky syntetickému prožití a propracování látky mnohasměrné, mnohavýznamové a typicky dobově zakotvené.